

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Методичні рекомендації
для підготовки до практичної, індивідуальної та самостійної роботи
для студентів спеціальності 052 «Політологія»

Київ – 2021

УДК32.019.5+323.2
К67

Укладач: О.А. Корнієвський, докт. політ. наук, проф.

Рецензент: Ф.Г. Семенченко, д.п.н., проф.

Відповідальний за випуск Є. В. Перегуда, д.п.н., проф.

Затверджено на засіданні кафедри політичних наук і права,
протокол №12 від 19 червня 2021 року

Громадянське суспільство: Методичні рекомендації для підготовки до практичної, індивідуальної та самостійної роботи для студентів спеціальності 052 «Політологія». Уклад. О.А. Корнієвський. Київ-Тернопіль: КНУБА, Ф-ОП Шпак В.Б., 2021. 28 с.

Подано компетентності, які формуються у студентів в результаті засвоєння дисципліни, та результати навчання, зміст лекційного курсу, розширені плани практичних занять, тематику практичних занять та вимоги до їх виконання, методи контролю та оцінювання знань, список рекомендованої літератури.

Призначено для студентів спеціальності 052 «Політологія».

ЗМІСТ

Загальні положення	3
Мета та завдання навчальної дисципліни	4
Методи навчання	6
Зміст лекційного курсу.....	8
Плани практичних занять.....	10
Індивідуальне завдання	18
Методи контролю та оцінювання знань.....	21
Методичне забезпечення дисципліни	24

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Дане видання містить мету вивчення дисципліни, компетентності, які має здобути студент, програмні результати навчання, лекційний зміст курсу, структурований за модулями та змістовими модулями, тематику практичних занять, вимоги до виконання індивідуального завдання, шкалу оцінювання знань, вмінь та навичок студента, роз'яснення деяких аспектів організації навчального процесу, список навчально-методичного забезпечення для підготовки до практичних занять та виконання індивідуального завдання. Частина позицій зі списку розміщено на Освітньому сайті КНУБА за адресою <https://org2.knuba.edu.ua/course/view.php?id=3391> або ж за цією адресою містяться посилання на ці джерела та літературу в інтернеті. Також видання містить основні положення щодо політики академічної доброчесності та політики відвідуваності занять.

Важлива роль при вивченні дисципліни відводиться самостійній роботі студентів, зокрема виконанню індивідуального завдання. У виданні наведений орієнтовний перелік тем індивідуальних завдань. Перелік не є вичерпним. Студенти можуть запропонувати власні теми, виходячи з інтересів своєї наукової роботи.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕТИ

Мета: Метою курсу є формування у студентів системного уявлення про громадянське суспільство та його інститути, структуру, функції, ознайомлення з основними теоретико-методологічними підходами до аналізу громадянського суспільства та аналіз основних моделей громадянського суспільства, а також ролі у його функціонуванні суспільних рухів та громадських рухів об'єднань.

Крім того, метою курсу є ознайомлення студентів з основами та принципами взаємовідносин громадянського суспільства та держави, а також роллю й можливостями інститутів та організацій громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної та місцевої політики, участі у підготовці політичних (державно-управлінських) рішень з питань суспільного значення, артикуляції суспільних інтересів та вирішенні нагальних проблем різних соціальних, зокрема соціально незахищених, груп населення України.

Основне завдання навчальної дисципліни – ознайомлення студентів з основними позиціями сучасного наукового дискурсу з[^]

- проблематики громадянського суспільства, основними теоретичними моделями громадянського суспільства, визначення його структури,

- інституційної та ціннісної складових; створення передумов (інформаційні та пізнавально-психологічні) для вироблення студентами

- власного погляду на проблеми громадянського суспільства, взаємовідносин громадянського суспільства та держави (органів публічної влади), їхньої ролі в упровадженні демократичних принципів ефективного (належного) врядування.

Компетентності здобувачів освітньої програми, що формуються в результаті засвоєння освітньої компоненти

Код	Зміст компетентності
Інтегральна компетентність	
ІК	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки.
Загальні компетентності	
ЗК04	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності)

ЗК06	Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
Фахові компетентності	
СК05	Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування.
Додаткові фахові компетентності	
ДСК01	Здатність до поглибленого розуміння тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації цих рекомендацій в політичному управлінні.
ДСК02	Здатність управляти територіальними організаціями політичних партій, громадськими організаціями шляхом реалізації функцій менеджменту.
ДСК3	Здатність до розробки рекомендацій щодо формування планів розвитку населених пунктів, просторового планування та забудови міст.

Програмні результати здобувачів освітньої програми, що досягаються в результаті засвоєння освітньої компоненти

Код	Програмні результати
ПРН03	Вміти критично мислити у сфері професійної діяльності.
ПРН06	Знати свої права та обов'язки як члена демократичного суспільства та використовувати їх у професійній діяльності.
ПРН10	Вміти описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах.
ПРН13	Вміти аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.
ДПРН02	Вміти працювати в команді та демонструвати лідерські якості в процесі прийняття та реалізації ухвалених рішень територіальними організаціями політичних партій, громадськими організаціями.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Вивчення курсу здійснюється у формі лекцій, практичних занять, самостійної роботи студентів над першоджерелами та навчально-методичною літературою, написання індивідуальних завдань (курскових робіт), модульного контролю, складання іспиту.

Лекція як провідна організаційна форма навчального процесу вводить в предметне поле політології, знайомить з найбільш важливими проблемами сучасної політичної науки (світової та вітчизняної), забезпечує системність знань. Наявність конспекту лекцій допоможе студентам здобути цілісні знання з опорою на новітні досягнення світової та вітчизняної соціогуманітарної науки. Викладач постійно оновлює, доопрацьовує, систематизує лекційний матеріал, подає його в навчально-орієнтованій інтерпретації.

Практичне заняття – колективна форма аудиторних занять, активний метод перевірки знань, якому передують лекція і самостійне опрацювання студентами першоджерел, посібників, підручників, поточних публікацій в друкованих та електронних ЗМІ, власного конспекту лекцій. Під час семінарів студенти виступають з підготовленими доповідями, беруть участь в обговоренні інших доповідей (дискусії), формують запитання, виступають з рецензіями, висловлюють власні оцінки, погляди, демонструють вміння та навички політологічного аналізу новітніх політичних процесів та явищ.

Для підготовки кожної теми семінарів студентам пропонується список рекомендованої літератури, опрацювання якої дозволить ґрунтовно опанувати відповідну проблематику. Рекомендованою літературою можна скористатися на Освітньому сайті КНУБА, в читальному залі бібліотеки КНУБА, в навчально-методичному кабінеті кафедри політичних наук (ауд. 432). Крім того, бібліотека та навчально-методичний кабінет володіють розгалуженими фондами періодичних видань, ознайомлення з якими допоможе студентам актуалізувати отримані політологічні знання, зокрема вникнути в український політичний вимір.

Під час роботи на семінарі студенти повинні продемонструвати свої знання вільно оперуючи засвоєним понятійно-категоріальним апаратом з політології.

Високу оцінку студент отримує тоді, коли системно логічно висвітлює навчальну проблему своїми словами, користуючись власним конспектом та відповідними записами.

Перші доповіді з питань семінару варто розраховувати на 10 -15 хв., як правило, з трибуни перед аудиторією. Подальше обговорення доповіді включає такі форми участі в семінарі : доповнення, запитання, зауваження, побажання, розгорнута оцінка. Регламент участі в обговоренні доповіді – до 5 хв.

В разі організації навчального процесу онлайн лекції, практичні заняття проводяться на платформі Microsoft Teams. Викладач формує відповідну команду, для чого кожен студент повинен мати адресу корпоративної пошти КНУБА. Навчальні матеріали розміщуються в Microsoft Teams, а також на Освітньому сайті КНУБА.

Консультації з дисципліни проводяться керівником курсу щотижнево. Графік доводиться до студентів на початку вивчення дисципліни.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОЇ ЧАСТИНИ КУРСУ

Змістовий модуль 1. Громадянське суспільство: еволюція класичного і сучасного розуміння громадянського суспільства та її практична реалізація.

Лекція 1. Громадянське суспільство: генеза уявлень про громадянське суспільство та світової практики його становлення та розвитку.

Тема 1. Витоки та еволюція трактування змісту поняття “громадянське суспільство” в класичних теоріях.

Тема 2. Сутнісні характеристики характеристики концепту громадянського суспільства в сучасній політичній науці.

Тема 3. Світова практика становлення та розвитку різновидів громадянського суспільства: історичний екскурс.

Тема 4. Глобальне громадянське суспільство: сучасний науково-експертний дискурс щодо сутності, складових та особливостей формування за сучасної доби.

Висновки

Лекція 2. Структура, функції та чинники розвитку громадянського суспільства.

Тема 1. Структура громадянського суспільства. Громадянська культура.

Тема 2. Функції громадянського суспільства. Громадянське суспільство як умова свободи, сфера приватних інтересів та індивідуального вибору

Тема 3. Теорія суспільства мережевих структур. Переформатування структури громадянського суспільства в умовах поширення новітніх інформаційних мережевих технологій.

Висновки

Змістовний модуль 2. Держава і громадянське суспільство.

Лекція 3. Громадянське суспільство та правова держава: історичний досвід та сучасні практики формування взаємовідносин та взаємодії.

Тема 1. Проблематика взаємовідносин суспільства і держави в історії політичної думки.

Тема 2. Особливості формування взаємовідносин держави та громадянського суспільства у різних політичних режимах.

Тема 3. Світовий досвід формування взаємодії держави та громадянського суспільства на засадах соціального партнерства: можливості використання в Україні.

Висновки.

Змістовний модуль 3. Громадянське суспільство України.

Лекція 4. Становлення і розвиток громадянського суспільства в Україні.

Тема 1. Конституційні засади та сучасний стан законодавчого та нормативно-правового забезпечення розвитку громадянського суспільства та його взаємодії з Українською державою.

Тема 2. Самоорганізаційний потенціал українського громадянського суспільства. Динаміка інституціалізації громадянського суспільства у постмайданний період (з лютого 2014 р. й по теперішній час).

Тема 3. Безпеково-мобілізаційний потенціал українського громадянського суспільства. Взаємодія Української держави та громадянського суспільства у протидії та подоланні наслідків російської збройної агресії.

Тема 4. Роль громадянського суспільства у забезпеченні демократичного врядування (народовладдя) в сучасній Україні.

Висновки.

Лекція 5. Громадянська культура: основні виміри. Особливості формування громадянської культури в сучасній Україні.

Тема 1. Громадянська культура: сутність, структура, функції. Поняття “політична культура” і “громадянська культура”.

Тема 2. Незалежні засоби масової інформації як “кровоносна система” демократії та інститут дієздатного громадянського суспільства.

Тема 3. Громадська думка як один з визначальних чинників демократизації суспільства та розвитку повноцінного громадянського суспільства.

Висновки.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Громадянське суспільство: еволюція класичного і сучасного розуміння громадянського суспільства та її практична реалізація.

Практичне заняття 1. Концепт громадянського суспільства в класичних і сучасних теоріях.

План

1. Витоки класичного розуміння громадянського суспільства у працях мислителів Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

2. Концепція громадянського суспільства в епоху Нового часу:

а) договірна концепція громадянського суспільства у працях Томаса Гоббса, Френсіса Бекона, Джона Локка;

б) концепція (конструкція) громадянського суспільства як проблема метафізики у працях Георга Гегеля;

в) особливості інтерпретації поняття «громадянське суспільство» теоретиками: (1) лібералізму (Алексіс де Токвіль «Демократія в Америці»); (2). релігійно-філософському ідеалізму: Антоніо Росміні; (3) комунікативної дії (комунікативні теорії): Юрген Габермас; Ернеста Геллнера (праця «Умови свободи»).

3. Осмислення концепту «громадянське суспільство» світовою науковою думкою останньої чверті ХХ ст. - першої чверті ХХІ ст. (на прикладі теорії американського філософа Джорджа Макліна.

Практичне заняття 2. Різновиди (моделі) громадянських суспільств: історична ретроспектива та особливості розвитку за сучасної доби.

1. Основи (індикатори) та передумови (економічні, політичні, соціальні, культурно-духовні) становлення громадянського суспільства. Соціокультурні основи громадянського суспільства (соціальна організація громадянського світу). Особистісні передумови формування суб'єктів (елементів) громадянського суспільства. Приватна власність («середній клас») як економічна основа громадянського суспільства та свобода особистості як індикатори «правового здоров'я» громадянського суспільства.

2. Історичні моделі громадянського суспільства за типологією Джефрі Александера.

3. «Громадянське суспільство-II» (особливості становлення і розвитку національних моделей громадянського суспільства в Центрально-Східній

Європі). Національні моделі громадянських суспільств: (1) англосаксонська модель громадянського суспільства (на прикладі громадянського суспільства США); (2) західноєвропейська модель громадянського суспільства.

4. Загальне та особливе в становленні та розвитку інститутів громадянського суспільства в посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи. Опозиційні суспільні рухи у країнах ЦСЄ та тлі розгортання суспільно-політичних процесів у другій половині ХХ ст. – початку ХХІ ст. Специфіка формування громадянського суспільства в Республіці Польща. Політико-правові механізми державного сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства в країнах ЦСЄ.

5. Особливості східноазійської моделі громадянського суспільства (на прикладі громадянського суспільства Японії та країн зі швидко зростаючими економіками, що отримали назву «Азійські тигри»: Сінгапур, Гонконг, Республіка Корея і Тайвань).

6. Сутність, складові та особливості становлення глобального (транснаціонального) громадянського суспільства за сучасної доби. Проблеми функціонування національних громадянських суспільств в умовах глобалізації.

Практичне заняття 3. Структура та функції громадянського суспільства.

1. Концепції (теорії) груп. Концепція зацікавлених груп Артура Бентлі. Типологія (різновиди) груп інтересів.

2. Громадянське суспільство як сукупність громадських об'єднань (незалежних від держави асоціацій громадян – за А. де Токвілем). Різновиди (типологія) громадських організацій. Групи тиску. Громадське лобювання: зміст, можливості впливу, перспективи поширення в українському суспільстві.

3. Проблема розуміння функцій громадянського суспільства в сучасній політичній науці. Шляхи підвищення функціональної дієздатності громадянського суспільства. Функціональне призначення громадянського суспільства з позиції української політологині О.Лотюк.

4. Правові властивості (право) громадянського суспільства: сутність, механізми його реалізації для оптимізації функціонування державних органів.

5. Самоорганізаційний та самоуправлінський потенціал громадянського суспільства як важлива детермінанта розвитку взаємовідносин держави і суспільства в управлінні суспільним розвитком.

Практичне заняття 4. Політичні аспекти громадянського суспільства. Політичні партії та громадсько-політичні рухи .

1. Зарубіжна політична думка про поділ на громадянське і політичне суспільство. Концептуальні погляди французького ученого П'єра Розанваллона на політичну модель взаємовідносин між державами і суспільством.

2. Концепти “влада громадянського суспільства”, “державно-громадське врядування (управління)” у сучасній українській політичній думці. Владоутворюючі ресурси громадянського суспільства. Причини суперечного характеру взаємовідносин між політичною системою і громадянським суспільством.

3. Партійний чинник інституціалізації суспільства. Причини виникнення політичних партій в історії людства (протопартії) та за сучасної доби. Функції політичної партії в суспільстві. Роль політичних партій у функціонуванні громадянського суспільства. Передумови та соціальна база утворення політичних партій у посткомуністичних країнах на зламі 1980-х — у I пол. 1990-х років. Народний Рух України як показовий приклад трансформації масового суспільного руху в політичну партію. Політична опозиція.

4. Громадсько-політичні рухи: стадії розвитку, різновиди, функції. Громадсько-політичні рухи і політичні партії (специфіка перших щодо останніх). Коло проблем, на вирішення яких орієнтовані громадсько-політичні організації та рухи.

Практичне заняття 5. Громадські об'єднання та громадські рухи в умовах інформаційного мережевого суспільства.

1. Світова практика самоорганізації громадськості та розвитку різних типів громадянських об'єднань. Міжнародні мережеві громадські ініціативи та громадські об'єднання.

2. Захисна діяльність профспілок та профспілковий рух в умовах соціально-економічної нестабільності у європейських індустріально розвинених країнах. Традиційні та нові соціальні рухи в умовах сучасних трансформаційних процесів.

3. “Навздогінна модель» формування інститутів громадянського суспільства (на прикладі країн “Вишеградської четвірки” (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина).

4. Найпоширеніші моделі взаємовідносин держави з non-governmental organizations (NGO), державне регулювання діяльності NGO в індустріально розвинених країнах світу.

Змістовний модуль 2. Держава і громадянське суспільство.

Практичне заняття 6. Теоретико-методологічні основи відносин державної влади і громадянського суспільства.

1. Основні напрями впливу правової держави на громадянського суспільства. Основні шляхи і форми зворотного впливу громадянського суспільства на державу.

2. Нація і громадянське суспільство. Суспільство національне і громадянське суспільство.

3. Новітні тенденції у дослідженні відносин громадянського суспільства і держави. Роль фінансово-промислових груп у трансформації політичного режиму та нівелюванні значущості цінностей громадянського суспільства у впровадженні європейських стандартів “належного врядування”. Клієнтелізм як замітник громадянського суспільства. Передумови та запобіжні чинники перетворення громадянського суспільства в не-громадянське суспільство.

4. “Якісний” та “кількісний” аспекти взаємовідносин держави і громадянського суспільства за українським політологом С. Перегудовим. Проблема “кількості громадянського суспільства” у трактуванні української ученої – політологині Г. Зеленько.

5. Суперечливість ідеологеми “конвергентного процесу “одержавлення громадянського суспільства” та “огромадження держави”.

Практичне заняття 7. Світовий досвід формування взаємовідносин держави та громадянського суспільства.

1. Міжнародна правова база для участі громадян у процесі прийняття державно-управлінських рішень. Політико-правові засади формування взаємовідносин та взаємодії держави і громадянського суспільства, залучення громадськості до управління суспільними справами, прийняття політичних рішень, визначених юридичними документами (рекомендаціями) інституціями ЄС, Ради Європи та ін.

2. Інституціональне забезпечення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства на (1) інституційному; (2) функціональному та (3) законодавчому рівнях.

3. Сучасний стан впровадження правових механізмів взаємодії правової держави і громадянського суспільства (на прикладі західноєвропейських індустріально розвинених країн та посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи). Правова база країн-членів ЄС щодо забезпечення доступу громадян до публічної інформації. Європейська практика проведення публічних консультацій у процесі

розроблення політичних (важливих суспільних) рішень. Механізми захисту прав громадян у країнах з розвиненими традиціями демократії.

4. Міжнародна Ініціатива “Партнерство “Відкритий уряд”. Основні принципи та пріоритети міжнародної Ініціативи. Європейські практики реалізації концепції відкритого урядування (належного врядування). Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та інститутами громадянського суспільства.

Змістовний модуль 3. Громадянське суспільство України.

Практичне заняття 8. Становлення і розвиток громадянського суспільства на теренах України: історичний екскурс

1. Періодизація становлення громадянського суспільства на теренах України.

2. Протоелементи громадянського суспільства за часів Київської Русі. Місцеве самоврядування та громадські товариства за доби литовсько-польського правління.

3. Місцеве самоврядування в роки Української революції XVII століття. «Виборче» громадянське суспільство на західноукраїнських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій.

4. Формування інститутів громадянського суспільства в Україні на рубежі XIX-XX століть. Громадські об'єднання та розгортання національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1920-1930-ті роки).

5. Розгортання національно-визвольного руху та поява нових громадських об'єднань у період “перебудови” (II пол. 1980-х років — початок 1990-х років).

6. Основні тенденції розвитку українського громадянського суспільства, його інституціоналізації з 1991 р. й до подій листопада 2013 р. - лютого 2014 р. (Євромайдан, Революція Гідності).

Практичне заняття 9. Основні тенденції розвитку інститутів громадянського суспільства у постмайданний період (з лютого 2014 року й по теперішній час).

1. Еволюція організовано-інституційних і стихійно-позаінституційних (протестних) форм та практик громадської самоорганізації у постмайданній Україні.

2. Український волонтерський рух і благодійні організації (фонди) в умовах протидії агресії РФ проти України.

3. Розвиток мережевої громадської самоорганізації (мережєвих коаліцій громадських об'єднань) у контексті налагодження комунікації між громадянським суспільством та українською владою. Правозахисні громадські організації у захисті інтересів внутрішньопереміщених осіб, інших соціальних груп населення України.

4. Пріоритетні напрями діяльності екологічних організацій та рухів, проявів громадських екологічних ініціатив.

5. Основні тенденції молодіжної активності та самоорганізації в сучасній Україні. Різновиди українських молодіжних організацій та рухів. Проблемні аспекти утворення та функціонування органів самоорганізації населення.

6. Релігійно-церковна ситуація та релігійні організації в Україні в умовах воєнного стану.

7. Сучасні виклики та загрози утвердженню реально функціонуючого громадянського суспільства в Україні, діяльності органів влади на принципах громадянського суспільства

Практичне заняття 10. Українська держава і громадянське суспільство.

1. Еволюція конституційних основ та політико-правове забезпечення розвитку громадянського суспільства та його взаємодії з Українською державою. Концептуально-доктринальні та стратегічні юридичні документи з державного сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

2. Принципи та форми взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства, визначені Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Основні положення Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

3. Державно-управлінські структури та механізми реалізації державної політики сприяння розвитку українського громадянського суспільства

4. Громадянське суспільство і політична еліта. Кадрова підготовка професійних політиків в Україні: можливості державних інституцій та громадських організацій.

5. Традиційні правові механізми залучення громадян України до формування та реалізації державної та місцевої політики.

6. Інструменти електронної демократії як засіб легітимації влади, залучення громадськості до участі в управлінні державними і суспільними справами. Застосування інструментів електронної демократії у вирішенні проблем мешканців територіальних громад України.

Практичне заняття 11. Громадянська культура: основні виміри, фактори впливу та пріоритетні напрями формування.

1. Сутнісні характеристики та функції громадянської культури. Визначення змісту поняття “громадянська культура” у працях Габрієля Алмонда і Сіднея Верби (“The Civic Culture”, “The Civic Culture Revisited”).

2. Вплив інститутів громадянського суспільства (традиційні та нові соціальні рухи, різні за спрямуванням організовані групи інтересів та ін.) на процес формування громадянської культури в суспільстві: (1) з високим рівнем освіченості серед населення; (2) зі значним рівнем поширення абсентеїзму та соціальної аномії, за якої суспільство втрачає вплив на особистість.

3. Громадянська культура як ціннісно-нормативна детермінанта утвердження повноцінного громадянського суспільства і соціально-правової держави. Громадська компетентність та її прояви у різних формах і практиках громадської участі. Культура громадянськості.

4. Інститути громадянського суспільства (громадські об’єднання, ЗМІ, приватні освітні заклади, наукові, професійні та інші організовані групи інтересів) у формуванні громадської думки, електоральних уподобань виборців, розвитку різних форм громадянської активності.

Практичне заняття 12. Громадська думка як інститут громадянського суспільства та утвердження демократії.

1. Поняття та функції громадської думки. Соціальна функція громадської думки.

2. Основні тенденції та суперечності формування громадянської культури сучасного українського суспільства. Патріотизм громадян України як атрибут громадянської культури сучасного українського суспільства. Вплив на формування громадянської культури національних культурних традицій та звичаєвої культури.

3. Проблеми інституалізації громадської думки в Україні. Громадська думка як важливий суб’єкт громадського контролю за діяльністю політиків та органів влади. Взаємодія громадської думки і влади (політичного класу). Вплив громадської думки на прийняття державно-управлінських рішень. Пропагандистський контент політично заангажованої громадської думки та редакційної політики ЗМІ як один з основних факторів обмеження/втрати функціональної дієздатності інститутів громадянського суспільства, гальмування процесів демократизації суспільства.

4. Передумови (соціальні, політичні, культурні) перетворення громадської думки на впливовий суспільний інститут в Україні.

5. Застосування інструментів електронної демократії як чинник впливу на формування громадської думки, культури громадської участі. Соціальні мережі (Інтернет, Facebook, You Tube, Telegram та ін.) як чинник впливу на формування та розвиток громадської думки населення.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

Тематика індивідуальних завдань

1. Громадянське суспільство як умова свободи і демократії.
2. Громадянське суспільство як сфера приватних інтересів та індивідуального вибору.
3. Інститути та функції громадянського суспільства
4. Громадські організації та суспільні рухи в структурі громадянського суспільства.
5. Громадянське суспільство як мережа громадських організацій. Мережева громадська самоорганізація в сучасній Україні.
6. Роль засобів масової інформації (комунікації) у формуванні громадської думки, електоральних уподобань громадян України.
7. Молодіжні громадські організації та рухи, їх роль в суспільному житті.
8. Місце і роль інститутів громадянського суспільства у вдосконаленні системи державного управління.
9. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні тенденції зарубіжного досвіду, проблеми та стратегічні напрями.
10. Актуальність громадянського суспільства для утвердження демократичного політичного режиму.
11. Взаємодія держави і громадянського суспільства у різних політичних режимах.
12. Основні механізми діалогових комунікацій між громадянським суспільством та органами влади.
13. Клієнтелізм як замітник громадянського суспільства.
14. Політичні аспекти громадянського суспільства («влада громадянського суспільства»).
15. Реально функціонуючі громадянські суспільства у країнах світу.. Західноєвропейська і Східноєвропейська моделі громадянського суспільства.
16. Особливості становлення та розвитку громадянських суспільств у посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи.
17. Роль громадянської культури в утвердженні впливового й функціонально дієздатного громадянського суспільства.
18. Громадянське суспільство України: проблеми і суперечності розвитку в умовах соціально-економічної та інституційної нестабільності.
19. Основні тенденції громадської активності та самоорганізації громадян України у постмайданний період (з лютого 2014 р. й по теперішній час).

20. Український волонтерський рух у постмайданний протидії російській збройній агресії.

21. Благодійні організації (фонди) України у протидії та подоланні наслідків російської збройної агресії.

22. Основні тенденції молодіжної активності та самоорганізації в Україні.

23. Громадянське суспільство і правляча еліта: проблеми взаємовідносин в сучасній Україні.

24. Громадське лобіювання: зміст, можливості впливу, перспективи поширення в сучасній Україні.

25. Політико-правові основи взаємодії держави і громадянського суспільства в Україні.

26. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: мета, основні принципи, стратегічні напрями.

27. Форми і механізми взаємодії громадянського суспільства та органів влади України у формуванні та реалізації державної та місцевої політики.

28. Традиційні правові механізми залучення громадянського суспільства (громадськості, громадських об'єднань) до розроблення і реалізації державної та місцевої політики в Україні.

29. Особливості застосування в Україні різних механізмів електронної демократії з метою залучення громадян до участі в управлінні державними та місцевими справами.

30. Громадянське суспільство як мережа громадських організацій. Особливості мережевої громадської самоорганізації в сучасній Україні.

31. Сучасні виклики та фактори, які перешкоджають утвердженню в Україні повноцінного громадянського суспільства.

Вимоги до підготовки та оформлення індивідуальних завдань

Індивідуальне завдання підлягає захисту студентом на заняттях, які призначаються додатково. Індивідуальне завдання може бути виконане у різних формах. Студенти можуть зробити його у вигляді реферату. Реферат повинен мати обсяг 18-24 сторінок А4 тексту (кегель Times New Roman, шрифт 14, інтервал 1,5), включати план, структуру основної частини тексту відповідно до плану, висновки і список літератури, складений відповідно до ДСТУ 8302:2015. В рефераті можна помістити словник базових понять до теми. Водночас індивідуальне завдання може бути виконане в інших формах, наприклад, у вигляді презентації у форматі Power Point. В цьому разі обсяг роботи визначається індивідуально – залежно від теми.

Як виконання індивідуального завдання за рішенням викладача може бути зарахована участь студента у міжнародній або всеукраїнській науково-практичній конференції з публікацією у матеріалах конференції тез на одну з тем, дотичних до змісту дисципліни, або публікація статті на одну з таких тем в інших наукових виданнях.

Текст індивідуального завдання подається викладачу не пізніше, ніж за 2 тижні до закінчення семестру.

Заняття із захисту індивідуальних завдань призначаються не пізніше, ніж за 1 тиждень до закінчення семестру. Викладач має право вимагати доопрацювання індивідуального завдання, якщо воно не відповідає вимогам.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Загальне оцінювання здійснюється через вимірювання результатів навчання у формі проміжного (модульного) та підсумкового контролю (іспит, захист індивідуальної роботи тощо) відповідно до вимог зовнішньої та внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти.

Політика щодо академічної доброчесності

Тексти індивідуальних завдань (в т.ч. у разі, коли вони виконуються у формі презентацій або в інших формах) можуть перевірятись на плагіат. Для цілей захисту індивідуального завдання оригінальність тексту має складати не менше 70%. Виключення становлять випадки зарахування публікацій Здобувачів у матеріалах наукових конференціях та інших наукових збірниках, які вже пройшли перевірку на плагіат.

Списування під час тестування та інших опитувань, які проводяться у письмовій формі, заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів). У разі виявлення фактів списування з боку здобувача він отримує інше завдання. У разі повторного виявлення призначається додаткове заняття для проходження тестування.

Політика щодо відвідування

Здобувач, який пропустив аудиторне заняття з поважних причин, має продемонструвати викладачу та надати до деканату факультету документ, який засвідчує ці причини.

За об'єктивних причин (хвороба, міжнародне стажування, наукова та науково-практична конференція (круглий стіл) тощо) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із керівником курсу.

Методи контролю

Основні форми участі Здобувачів у навчальному процесі, що підлягають поточному контролю: виступ на практичних заняттях; доповнення, опонування до виступу, рецензія на виступ; участь у дискусіях; аналіз першоджерел; письмові завдання (тестові, індивідуальні роботи у формі рефератів); та інші письмові роботи, оформлені відповідно до вимог. Кожна тема курсу, що винесена на лекційні та практичні заняття, відпрацьовується Здобувачами у тій чи іншій формі, наведеній вище. Обов'язкова присутність на лекційних заняттях, активність впродовж семестру, відвідування/відпрацювання усіх аудиторних занять, виконання інших видів робіт, передбачених навчальним планом з цієї дисципліни.

При оцінюванні рівня знань Здобувача аналізу підлягають:

- характеристики відповіді: цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність;
- якість знань (ступінь засвоєння фактичного матеріалу): осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
- ступінь сформованості вміння поєднувати теорію і практику під час розгляду ситуацій, практичних завдань;
- рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки з проблем, що розглядаються;
- досвід творчої діяльності: вміння виявляти проблеми, розв'язувати їх, формувати гіпотези;
- самостійна робота: робота з навчально-методичною, науковою, допоміжною вітчизняною та зарубіжною літературою з питань, що розглядаються, вміння отримувати інформацію з різноманітних джерел (традиційних; спеціальних періодичних видань, ЗМІ, Internet тощо).

Тестове опитування може проводитись за одним або кількома змістовими модулями. В останньому випадку бали, які нараховуються Здобувачу за відповіді на тестові питання, поділяються між змістовими модулями.

Результати поточного контролю заносяться до журналу обліку роботи. Позитивна оцінка поточної успішності Здобувачів за відсутності пропущених та невідпрацьованих практичних занять та позитивні оцінки за індивідуальну роботу є підставою для допуску до підсумкової форми контролю. Бали за аудиторну роботу відпрацьовуються у разі пропусків.

Підсумковий контроль здійснюється під час проведення сесії з урахуванням підсумків поточного та модульного контролю. Під час семестрового контролю враховуються результати здачі усіх видів навчальної роботи згідно зі структурою кредитів.

Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне оцінювання			Індивідуальне завдання	Іспит	Сума балів
ЗМ1	ЗМ2	ЗМ3			
15	15	15	30	25	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку

90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Умови допуску до підсумкового контролю

Здобувачу, який має підсумкову оцінку за дисципліну від 35 до 59 балів, призначається додаткова сесія. В цьому разі він повинен виконати додаткові завдання, визначені викладачем.

Здобувач, який не виконав вимог робочої програми по змістових модулях, не допускається до складання підсумкового контролю. В цьому разі він повинен виконати визначене викладачем додаткове завдання по змісту відповідних змістових модулів в період між основною та додатковою сесіями.

Здобувач має право на опротестування результатів контролю (апеляцію). Правила подання та розгляду апеляції визначені внутрішніми документами КНУБА, які розміщені на сайті КНУБА та зміст яких доводиться Здобувачам до початку вивчення дисципліни.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Підручники:

Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В. Політологія: підручник. Харків: ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017. 180 с.

Основи демократії: підручник для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А. Ф. Колодій. Третє вид., оновлене і доповнене. Львів: Астролябія, 2009. 832 с. [Частина II. Громадянське суспільство і демократія. С. 143-264].

Політологія: підручник / авт. : В. Г. Антоненко, В. Д. Бабкін, О. В. Бабкіна [та ін.]; за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенко. 3-тє вид., перероб., доп. Київ: Академія, 2010. 568 с.

Навчальні посібники:

Корнієвський О. А. Становлення і розвиток державності та громадянського суспільства в Україні: Навч. посібник. Чернігів: Освітній центр, 2015. 260 с.

Основи громадянського суспільства та політичних знань : навч. посіб. / В. І. Бортніков, О. Б. Ярош, С. О. Байрак [та ін.]; за заг. ред. проф. В. І. Бортнікова. – Луцьк : Вежа-Друк, 2020. – 456 с.

Гомза І. А. Суспільно-політичні рухи: навч. посібник. Київ: НаУКМА, 2018. 176 с.

Шуміло О. М., Кравчук Н. Ю. Роль неурядових організацій у становленні та розвитку правозахисного руху (приклади успішного правозахисного активізму) : навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. Одеса, 2018. 227 с.

Політологія: навч. посіб. / Є. В. Перегуда [та ін.]. Київ: КНУБА, 2012. 236 с.

Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн...: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 730 с. [Модуль 2. Держава і право країн епохи громадянського суспільства... Параграф 1. Громадянське суспільство як історичний етап у розвитку людського суспільства. С. 297-299].

Громадянське суспільство в Україні: становлення та розвиток : Навч. посібник / кол. авт.: Михненко А. М., Кравченко С. О., Пантелейчук І. В. [та ін.]. Київ: УкрСІЧ, 2015. 347 с.

Головатий М. Ф. Класи і партії: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 144 с.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства: навч. посіб. К.: МАУП, 2008. 96 с.

Конспекти лекцій:

Половець В. М., Мисюра О. О. Політологія: Курс лекцій... Чернігів: ПП “Освітньо-профорієнтаційний центр”, 2014. 212 с. [Лекція XI. Правова, соціальна держава та громадянське суспільство. С. 94-105].

Політологія. Політичні системи в умовах демократизації: тексти лекцій / В. Ф. Панібудьласка, Є. В. Перегуда, Н. І. Рижко [та ін.]. К.: КНУБА, 2009. – 88 с.

Рудич Ф. М. Політологія. Курс лекцій. Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-тє вид., перероб., доп. Київ: Либідь, 2009. 480 с.

Політологія: лекційний курс і практикум... / За ред. Гончарук Т. В. Тернопіль: Тернопільський нац. екон. ун-т, 2008. 370 с.

Методичні праці:

Громадянське суспільство: питання та відповіді: практ. посібник. / О. В. Літвінов, Ю. В. Семеніхіна, О. М. Андреев; за заг. ред. О. В. Літвінова. Дніпро: Тамариск; Моноліт, 2019. 54 с.

Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. 2016–2020 [метод посібник]. / ОБСЄ. Координатор проектів в Україні. Київ: Вид-тво ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2016. 280 с.

Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.

Конверський А. Є., Лубський В. І., Горбатенко В. П. та [ін.]. Політологія: освітньо-професійний комплекс... Київ: Центр учбової літератури, 2007. 680 с.

Гев'юк А. М. Громадянське суспільство. Навч.-метод. комплекс. Чернівці: Рута, 2008. 44 с.

Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. Бебика; [Ін-т громад. сусп-ва]. Київ: Леста, 2006. 246 с.

Іщенко М. П., Іщенко О. М., Титарчук М. О. Практикум з політології: Навч.-метод. Посібник. Черкаси: Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького, 2007. Політологія: навчально-методичний комплекс / Ф. М. Кирилюк. К.: Центр учбової літератури, 2007. 324 с.

Основи громадянського суспільства: Словник: Для студ. вищ. навч. закл. / Н. Г. Джинджарадзе, М. А. Ожеван [та ін.]. Київ: Знання України, 2006. 232 с.

Піча В. М., Левківський К. М., Хома Н. М. Політологія: Типові питання та відповіді з лекційного курсу... Львів: “Новий Світ — 2000”, 2006. 176 с.

Політологія у схемах, таблицях, визначеннях... За ред. І. С. Дзюбка, Д. Т. Дзюбка, К. М. Левківського [та ін.]. Київ: Видавництво Європейського університету, 2002. 178 с.

Політологія. Збірник вправ і завдань для самостійної роботи. Глосарій.

Методичний посібник до підручника “Політологія” / За ред. А. Колодій. Київ: Ельга, Ніка-Центр, 2003. 280 с.

Політологія. Навчально-методичний комплекс / За редакцією проф. Ф. М. Кирилюка. Київ: Центр навчальної літ-ри, 2005. 704 с.

Радько П. Г. Політологія : наука про державотворення: навч.-метод. посібник. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2011. 212 с.

Рудакевич О. М. Політологія. Лекції, семінари, самостійна робота... Тернопіль: Видавництво “Астон”, 2010. 304 с.

Інформаційні ресурси:

Освітній сайт КНУБА. Сторінка дисципліни «Громадянське суспільство. URL: <https://org2.knuba.edu.ua/course/view.php?id=3391>.

Громадська організація “Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» (ІСАР Єднання). Офіційна веб-сторінка. URL: <https://ednannia.ua/>

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. URL: <http://www.ipiend.gov.ua/>

Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. URL: <http://www.filosof.com.ua/>

Інтернет-портал “ГУРТ” [є щоденним інструментом інформування та використання для лідерів громад, менеджерів громадських, благодійних організацій, донорських структур, соціально відповідального бізнесу, представників органів місцевого самоврядування, органів державної влади та журналістів] . URL: <https://gurt.org.ua/>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.org/>

Національний університет «Києво-Могилянська Академія». *Наукова бібліотека*. URL: <http://www.library.ukma.edu.ua/>

Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД) [неурядовий позапартійний аналітичний центр, який розвиває демократичні процедури у полі публічної політики і своєю діяльністю утверджує в суспільстві ідеї незворотності демократичних перетворень]. Офіційна сторінка. URL: <http://www.usipr.org.ua/ua/>

Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://dif.org.ua/>.

Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ). Офіційна веб-сторінка. URL: <https://cedem.org.ua/>.

Центр Разумкова (Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова [недержавний аналітичний центр] . URL: <https://razumkov.org.ua/pro-nas/istoriia-tsentru>

Навчальне видання

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Методичні рекомендації
з підготовки до практичних занять, виконання індивідуального завдання
та самостійної роботи для студентів
спеціальності 052 «Політологія»

Укладач:
КОРНІЄВСЬКИЙ Олександр Анатолійович

Підписано до друку 10.07.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 18-354
Умов.-друк. арк. 1,1. Обл.-вид. арк. 1,3.
Тираж 100 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net